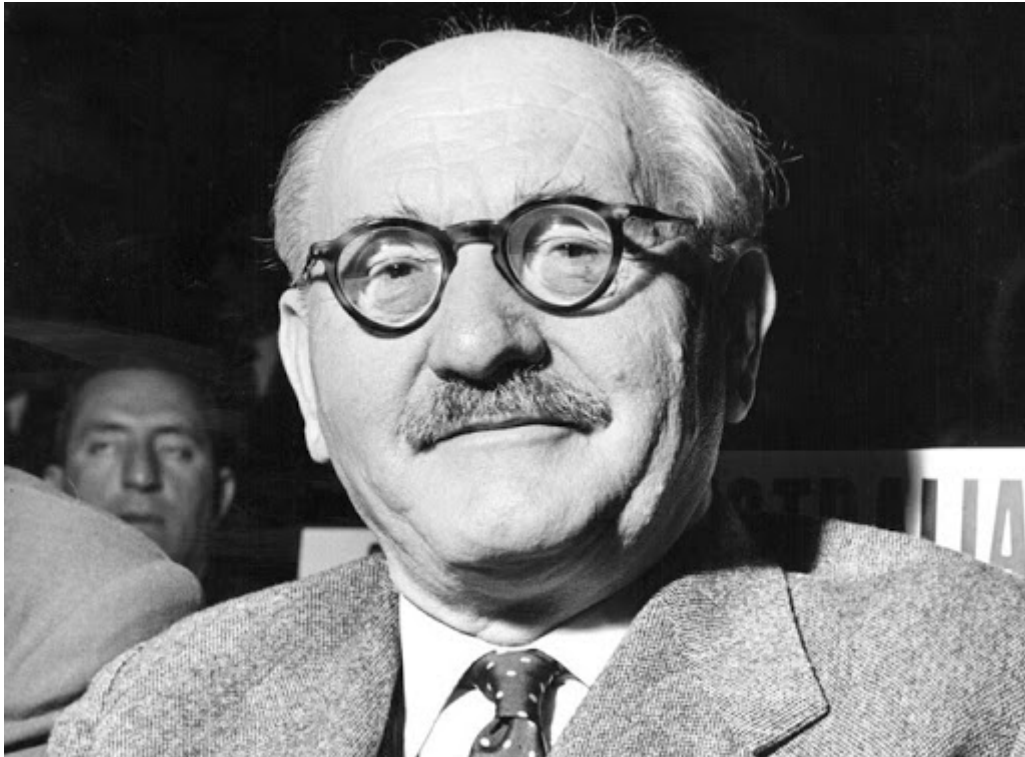

ANDRIJA ŠTAMPAR I DOM NARODNOG ZDRAVLJA U TRAVNIKU

Aktuelni trenutak naše svakodnevnice, u kojem dominiraju riječi kao što su pandemija, samoizolacija, korona/Covid 19, a "iza ćoška" vrebaju još opasnije posuđenice i složenice poput recesije, diktature, ksenofobije, nezaposlenosti itd, nameće nam razmišljanje o ipak prilično efikasnoj reakciji zdravstvenih sistema u zemljama Jugoistočne Europe (bivše Jugoslavije, zapadnog Balkana) u borbi sa širenjem ovog virusa i malim brojem od njega prouzrokovanih smrtnih slučajeva. Takav pozitivan trend ne može se pripisati dobrim potezima političkih struktura i njihovom spregom sa zdravstvenim institucijama – svjedoci smo da one variraju od komično-populističkih ispada, do blago rečeno nesnalaženja u strateškoj organizaciji. Količina incidenata i gafova koje su proizveli regionalni političari u ovom kratkom vremenu od kada se pojavila opasnost od zaraze coronom - od ulaska virusa "sazad" u bolnice, preko nazivanja corone "najsmešnijim virusom", a zatim trenutnog preokreta i poziva na rat protiv "opasnog i opakog protivnika", do nemogućnosti savladavanja komplikovanog problema vezivanja maske za lice i onemogućavanja povratka u zemlju vlastitim državljanima - tolika je da im oponirati može samo Predsjednik najmoćnije svjetske sile. I kako onda da objasnimo da se ipak dobro nosimo sa krizom, daleko bolje od većine država zapadnog Svijeta koji ipak imaju daleko ozbiljnije i odgovornije lidere, te modernije opremljene zdravstvene ustanove? Kako objasniti da je broj zaraženih u odnosu na procenat stanovništva manji? Da je broj smrtnih slučajeva u odnosu na procenat zaraženih manji? Da je socijalna briga prema zaraženima, ali i oboljelima od drugih bolesti toliko izražajna da se isključivo iz tog razloga mnogi vraćaju iz zapadne Europe?

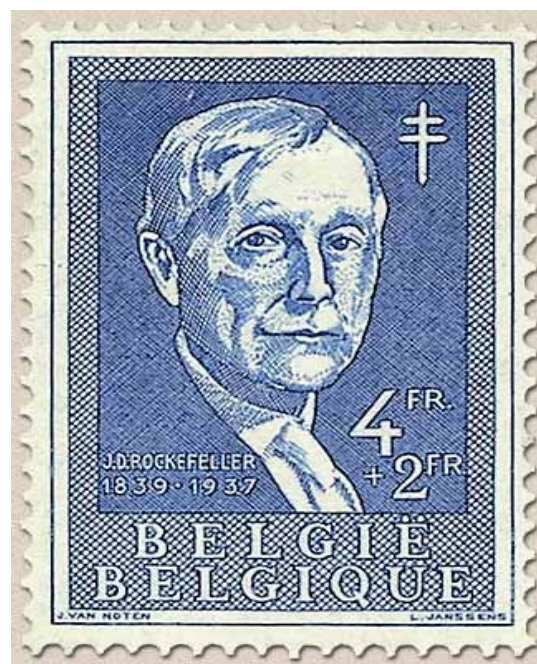
Dio odgovora svakako leži u sistemu prevencije zdravlja među narodom, sistemu koji je ustanovljen i definisan između dva svjetska rata naporima jednog čovjeka, ličnosti koja predstavlja vjerovatno najvažnijeg pojedinca u historiji medicine na ovim prostorima. Andrija Štampar se rodio 1888. godine u Brodskom Drenovcu, slavonskom selu, tada u sastavu Austro-Ugarske monarhije. Završio je studij medicine u Beču 1911. godine, no, uskoro se, vjerovatno uslijed ratnih strahota kojima je svjedočio kao liječnik jedne pješadijske pukovnije i u jednom zarobljeničkom logoru tokom Prvog svjetskog rata, opredijelio za socijalnu medicinu koja mu je bila ljubav još sa studija. Nije to bio popularan izbor, budući se ova grana medicine bavila

prevencijom bolesti, te se smatralo da ti liječnici zapravo "izbijaju kruh iz džepa" velikoj većini koja se bavi bolešću nakon što se ona pojavi, te to dobro i naplati.

(Andrija Štampar, preuzeto sa web stranice Nastavnog zavoda za javno zdravstvo "dr. Andrija Štampar")

Po formiranju nove države, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Štampar je imenovan za načelnika Odjela za rasnu, javnu i socijalnu higijenu pri Ministarstvu narodnog zdravlja u Beogradu. Bit će Andrija Štampar na mnogo drugih funkcija, od kojih su neke bile i daleko značajnije: redovni profesor i dekan Medicinskog fakulteta u Zagrebu, prvi potpredsjednik Ekonomskog i socijalnog vijeća Ujedinjenih naroda, član JAZU i njen predsjednik, prvi predsjednik skupštine Svjetske zdravstvene organizacije WHO, itd. Međutim, za naš osvrt najbitnije je upravo njegovo međuratno djelovanje na polju socijalne higijene. Štampar je pokrenuo niz projekata za poboljšanje uslova života i unapređenje preventivne medicine, te došao u kontakt sa brojnim ustanovama sa sličnom zadaćom u Europi i Svijetu. Naročito je značajno što je počeo saradnju sa fondacijom John D. Rockefellera, najbogatijeg čovjeka svog vremena, koji je ulagao velika sredstva u humanitarni rad i poboljšanje zdravstva među siromašnim narodom, te na suzbijanje epidemija zaraznih bolesti. A situacija u Kraljevini SHS u potpunosti je odgovarala profilu djelovanja te fondacije. Zarazne bolesti često su se otimala kontroli: tuberkuloza, tifus, morbile, šarlah, dizenterija, razni sojevi gripe, svake su godine odnosili veliki broj života, dok je siromaštvo u ruralnim krajevima zemlje bilo jako izraženo, sa izuzetno lošim uslovima stanovanja, a zdravstvena pomoć često potpuno nedostupna.

(A. Štampar i J. D. Rockefeller na prigodnim poštanskim markicama izdanim povodom njihove smrti)

Nije Štampar djelovanje svog Odsjeka pri Ministarstvu zdravstva ograničavao samo na određena njemu bliža područja države, kako je radila većina tadašnjih ministara i birokrata. Neumorno je putovao cijelom Kraljevinom, razgovarao sa liječnicima na terenu, raspitivao se o najurgentnijim potrebama i najaktuelnijim opasnostima. Tako je u 13 godina koliko je proveo na čelu spomenutog Odjela (1919-1931) ishodio podizanje Instituta za ispitivanje i suzbijanje malarije u Trogiru (1922), Instituta za tropske bolesti u Skoplju (1925), Instituta za socijalnu medicinu (1924) i Školu narodnog zdravlja (1927) u Zagrebu, te još oko 250 socijalno-medicinskih ustanova širom Kraljevine SHS.

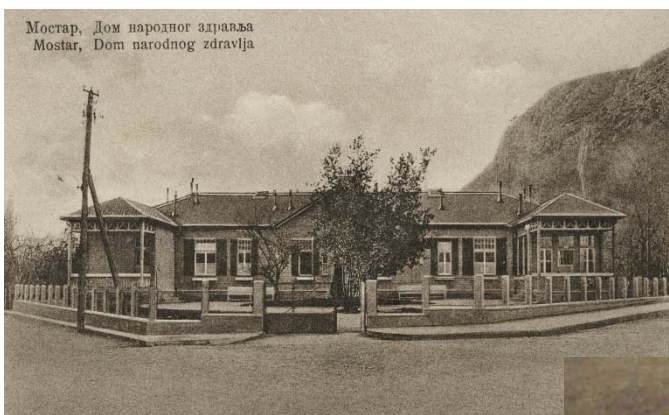

Tropski institut, Skoplje

Škola narodnog zdravlja, Zagreb

Ipak, mi ćemo leću mikrohistorijske analize još više usmjeriti prema prostoru Bosne i Hercegovine, tačnije projektu izgradnje pet strateški raspoređenih Domova zdravlja koji su trebali postati centri širenja preventive i higijene među svim slojevima naroda, naročito borbe protiv zaraznih bolesti. Tako je Ministarstvo narodnog zdravlja 21. aprila 1927. godine donijelo Odluku o raspodjeli kredita za izradnju Domova zdravlja u Bosni i Hercegovini iz svog budžeta, po sljedećem sistemu: u Pljevljima da se formira Dom narodnog zdravlja; u Tuzli da se izgradi školska poliklinka; u Travniku da se formira Dom narodnog zdravlja; u Sarajevu da se izgradi nova školska poliklinka; u Mostaru da se formira Dom narodnog zdravlja. Rockfellerova fondacija je iste 1927. godine odobrila svotu od 20.000 \$ u cilju pomoći ovom projektu.

Мостар, Дом народног здравља
Mostar, Dom narodnog zdravlja

(Dom narodnog zdravlja, Mostar
danas zgrada HNK Napredak
preuzeto sa stranice cidom.org)

(Dom narodnog zdravlja, Pljevlja
srušen nakon 2.svjetskog rata radi izgradnje kasarne
preuzeto sa pvportal.me)

Naravno, u cijeloj priči nama je najzanimljiviji Dom zdravlja u Travniku, budući se u njemu danas nalazi Zavičajni muzej, iz kojeg i pišemo ovaj osvrt. Nismo sigurni ko je bio zadužen za izradu arhitektonskog rješenja i radove na izgradnji Doma zdravlja u Travniku. U sklopu izrade monografije o 70. godina Zavičajnog muzeja bilo je predviđeno istraživanje u arhivu Ministarstva narodnog zdravlja u Beogradu, kako bismo došli i do te informacije, no, pandemija je omela taj plan. Pronađen je tek u Arhivu Bosne i Hercegovine podatak da je u Mostaru te poslove obavljao izvjesni ing. Boras, no, nemamo potvrdu da li je ista osoba bila zadužena i za Travnik. Izgradnja Doma zdravlja je počela odmah u prvoj polovini 1927. godine - 19. maja Higijenski zavod iz Sarajeva je uputio dopis Gradskoj općini u Travniku tražeći da učestvuje u

sufinansiranju opremanja Doma zdravlja, te informirajući ih da će Andrija Štampar doći u Bosnu oko 25. maja i obići sve Domove zdravlja u izgradnji.

(zgrada Doma zdravlja, prije useljenja Zavičajnog muzeja – fototeka Zavičajnog muzeja Travnik)

Općini je upućen zahtijev za izdavanje zemljišta. Prvo su se gradile barake za smještaj radnika, materijala i alata, zatim se prešlo na izgradnju ložione i čumurane, zahodske jame, kanalizacije i vodovoda, te toplovodnih naprava i instalaciju električnog osvjetljenja. Većinu licitacija za izgradnju ovih elemenata, dobila je firma "Jadran" iz Sarajeva, dok je za smještaj građevinskog materijala bila zadužena firma "Fegele". Generalni pregled zgrade Doma narodnog zdravlja je obavljen 14. augusta 1928. godine, uz konstataciju određenih popravaka koje je trebalo uraditi kako bi sve bilo spremno za svečanost otvorenja Doma u prvoj polovini mjeseca septembra iste godine, kada je planiran ponovni dolazak dr. Štampara u Bosnu. Tako je za svega nešto više od 18 mjeseci izgradnja zgrade Doma zdravlja bila kompletirana.

Dakle, zgradu Doma zdravlja podignulo je Ministarstvo narodnog zdravlja, a slijedeći podatak govori da je ona opremljena i uređena iz sredstava koje je donirala Rockefeller fondacija:

Yugoslavia

New Health Centers Established.—Following a public health survey of the provinces of Bosnia and Herzegovina in Western Yugoslavia in 1927 by a member of the Foundation's field staff, the government planned a program to strengthen the existing health organizations and to extend health service to rural areas. Foundation aid was given towards the cost of furnishings and equipment for five large health centers, which will serve the districts of Bihać, Banjaluka, Mostar, Travnik, and Plevlje, and will play a part in improving health conditions among a population of more than a million.

(isječak iz publikacije *The Rockefeller Foundation Annual Report – 1928*, str. 253.)

Koliko je za grad i okolinu značilo podizanje jedne ovakve ustanove dovoljno svjedoče podaci o brojnim epidemijama kuge i drugih zaraznih bolesti koje su, u najgorim epidemijama znale višestruko smanjiti populaciju, no i u periodima bez epidemije, svake godine su redovno uzimale svoj danak. Travničko područje je naročito velike probleme imalo sa bolestima probavnog sistema, poput trbušnog tifusa i dizenterije ili bolestima disajnog puta poput tuberkuloze i difterije.

Narednih desetljeća, Dom zdravlja Travnik je obavljao svoju primarnu funkciju prevencije zaraznih bolesti i liječenja već oboljelih. Imao je nekoliko izuzetno značajnih odjela: Bakteriološko-epidemiološki, školsku polikliniku, ambulantu za kožne i venerične bolesti, dispanzer za tuberkulozu, antirabičnu stanicu. Brojni jako stručni ljekari – epidemiolozi su radili u ovoj ustanovi i doprinjeli borbi i konačnoj pobjedi nad tim pošastima. Jedan od najpoznatijih bio je svakako dr. Stanko Sielski, koji je u Travniku boravio u period 1924-31. godine Tokom bombardovanja grada 4. januara 1944. godine od strane Savezničke avijacije i zgrada Doma zdravlja je pretrpila veliko oštećenje, kada je sjeverno krilo bilo potpuno uništeno.

(zgrada Doma zdravlja nakon bombardovanja Travnika 4. 1. 1944. – fototeka Zavičajnog muzeja Travnik)

Dom zdravlja je u istoj zgradi ostao sve do početka 1970-ih godina, kada je izmiješten najprije u zgradu gdje je ranije bila smještena Osnovna škola "Braća Lolić", a zatim u novoizgrađenu modernu zgradu u kojoj se i danas nalazi. Zavičajni muzej Travnik je u zgradu uselio 1975. godine, nakon inicijative i velikih napora koje je uložio tadašnji direktor Stipo Jozić sa saradnicima.

(zgrada muzeja danas – fototeka Zavičajnog muzeja)

Ovaj tekst je samo mali izraz zahvalnosti koju dugujemo liku i djelu dr. Andrije Štampara. Zavičajni muzej u skorijoj budućnosti planira postaviti i spomen ploču na kojoj će biti za buduće generacije zapisana informacija da je ovaj velikan jugoslavenskog i svjetskog zdravstva zaslužan i za podizanje zgrade u kojoj je danas Muzej smješten. Njegove zasluge na polju prevencije i organizacije protiv širenja zaraznih bolesti svi mi i danas uživamo i zbog njih se relativno uspješno nosimo sa aktualnom pandemijom. U Štamparevoj rodnoj Hrvatskoj su upravo prije par dana pustili u funkciju online savjetnika u obliku AI programa, koji građanima omogućuje da učitaju svoje simptome i dobiju informaciju da li je potrebno da se jave liječniku zbog moguće zaraze corona virusom, ali i da dođu do niza korisnih i aktuelnih informacija i savjeta kako da uopće izbjegnu zarazu. Taj je program sasvim prirodno i potpuno zaslužno nazvan – Andrija.

Koršteni izvori i literatura:

***

Arhiv Bosne i Hercegovine, fond: Zavod za zdravstvenu zaštitu, Opšti spisi, god: 1927, 1928/29.

The Rockefeller Foundation Annual Report – 1928.

***

Željko Dugac, *Protiv bolesti i neznanja. Rockefellerova fondacija u međuratnoj Jugoslaviji, Srednja Europa*, Zagreb 2005.

Melina Lučić, katalog izložbe: *Andrija Štampar (1888-1958): 120 obljetnica rođenja, 50. obljetnica smrti, 60. obljetnica Svjetske zdravstvene organizacije*, Hrvatski državni arhiv 2008.

Fatima Maslić (ur.); *Bolnica Travnik – 100 godina postojanja i djelovanja. Prilog za monografiju*, Štamparija "Borac" Travnik, Travnik 1999.

Ajnija Omanić – Hajrunisa Čubro, „Zdravstveni radnici u Travniku za vrijeme uprave posljednjih vezira u Bosni i Hercegovini“, *Zbornik radova sa II simpozija. Izvori za prikupljanje i istraživanje podataka o zdravstvenoj i socijalnoj kulturi sa posebnim osvrtom na Srednjobosanski kanton i šire*, Sarajevo 2016, 26-33.

Husref Tahirović, „Dr. Stanko Sielski (1891-1958): Phsician, scientist, humanist“, *Acta Medica Academica* 44/2 (2015): 124-143.

Martin Udovičić, „Zdravstvene prilike između dva rata na travničkom području (1918-1941)“, *Zbornik Zavičajnog muzeja Travnik* 4, Travnik 1991, 55-62.